

SHARQ MUMTOZ ADABIYOTIDA HIKOYA ICHIDA HIKOYA USULINING BADIY IMKONIYATLARI (NAVOIYNING “SABBAYI SAYYOR” DOSTONI MISOLIDA)

Baxtiyorova Mo‘minaxon Odiljon qizi

Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi

Qahhorova Ruzaxon Alisher qizi

Qo‘qon universiteti talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Alisher Navoiy “Sabbayi sayyor” dostonida qo‘llagan hikoya ichida hikoya usulining badiiy va g‘oyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Asarda yetti musofir sayyoh tomonidan bayon etilgan hikoyatlarning asosiy syujet bilan uzviy bog‘liqligi, ularning Bahrom obrazi ruhiy evolyutsiyasidagi o‘rni yoritiladi. Hikoya ichida hikoya usuli orqali ramziy ifoda va didaktik mazmunning kuchayishi ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot davomida ichki hikoyalar nafaqat syujetni boyituvchi unsur, balki insoniy kamolot, ishq va axloqiy tanlov masalalarini chuqur yorituvchi badiiy mexanizm sifatida talqin etiladi. Maqola natijalari “Sabbayi sayyor” dostonining kompozitsion mukammalligi va Navoiy ijodida hikoyat janrining o‘rni haqida ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, “Sabbayi sayyor”, hikoya ichida hikoya, kompozitsiya, Bahrom obrazi, ramziylik, badiiy usul, mumtoz adabiyot, g‘oyaviy mazmun.

Annotation: This article analyzes the artistic and ideological potential of the story-within-a-story technique employed by Alisher Navoi in his epic Sabbayi sayyor. It examines the organic connection between the narratives told by the seven traveling storytellers and the main plot, highlighting their role in the spiritual evolution of the image of Bahrom. The study demonstrates how the story-within-a-story technique enhances polyphony, symbolic expression, and didactic meaning. In the course of the research, the internal narratives are interpreted not only as elements that enrich the plot, but also as an artistic mechanism that deeply reveals issues of human perfection, love, and moral choice. The findings of the article contribute to scholarly conclusions regarding the compositional integrity of Sabbayi sayyor and the role of the narrative genre in Navoi’s literary heritage.

Keywords: Alisher Navoi, Sabbayi sayyor, story within a story, composition, image of Bahrom, symbolism, artistic technique, classical literature, ideological content.

Аннотация: В данной статье анализируется художественный и идейный потенциал приёма «рассказ в рассказе», использованного Алишером Навои в его эпосе «Саббаи сайёр». Рассматривается органическая связь между повествованиями семи странствующих рассказчиков и основным сюжетом произведения, а также их роль в духовной эволюции образа Бахрома. В исследовании показано, что приём «рассказ в рассказе» способствует усилению полифонии, символической выразительности и дидактического смысла эпоса. В ходе анализа внутренние повествования интерпретируются не только как элементы, обогащающие сюжет, но и как художественный механизм, глубоко

раскрывающий проблемы человеческого совершенства, любви и нравственного выбора. Полученные результаты вносят вклад в научные выводы о композиционной целостности «Саббаи сайёр» и роли повествовательного жанра в литературном наследии Навои.

Ключевые слова: Алишер Навои, Саббаи сайёр, рассказ в рассказе, композиция, образ Бахрома, символизм, художественный приём, классическая литература, идейное содержание.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo xalq adabiyotida epik dostonlar milliy ma'naviyatni saqlash va tarixiy xotirani boyitishda muhim ahamiyatga ega. Shu jumladan, "Sabbayi sayyor" dostonining boy obrazlari, dramatik voqealari va ma'naviy-axloqiy g'oyalari uni alohida ajratib turadi. Doston xalq og'zaki ijodining noyob namunasi sifatida tarixiy voqealarni, qahramonlarning jasorati va fazilatlarini hamda jamiyatdagi qadriyatlarni aks ettiradi. [1]

Alisher Navoiy "Sabbayi sayyor" dostonida murakkab va mukammal badiiy tuzilmani yaratishga muvaffaq bo'lgan. Asarning kompozitsion asosini tashkil etuvchi eng muhim usullardan biri hikoya ichida hikoya texnikasidir. Ushbu usul Sharq mumtoz adabiyotida qadimdan mavjud bo'lsa-da, Navoiy uni yangi g'oyaviy va badiiy darajaga ko'taradi. "Sabbayi sayyor"da hikoya ichida hikoya nafaqat voqealar zanjirini boyitadi, balki qahramon ruhiyati, g'oyaviy qatlam va falsafiy mazmunni chuqurlashtiruvchi muhim vosita vazifasini bajaradi.

Dostonning markazida Bahrom shoh obrazi turadi. Uning hayoti, ruhiy holati va kamolot yo'li asosiy syujetni tashkil etadi. Biroq Bahrom shaxsining ichki dunyosi, uning dunyoqarashi va axloqiy o'sishi bevosita asosiy voqealar orqali emas, balki yetti musofir sayyoh tomonidan aytilgan hikoyatlar orqali ochib beriladi. Shu jihatdan, hikoya ichida hikoya usuli Bahromning ruhiy tarbiyasi va tafakkuriy evolyutsiyasini ko'rsatishda asosiy badiiy mexanizmga aylanadi. [3]

Har bir hikoya alohida syujetga ega bo'lib, mustaqil badiiy yaxlitlikni tashkil etadi. Shu bilan birga, bu hikoyalar asosiy syujet bilan uzviy bog'langan. Bahrom har bir hikoyani tinglar ekan, u nafaqat vaqtni o'tkazadi, balki insoniy munosabatlar, ishq, sadoqat, xiyonat, sabr va tavba kabi tushunchalar haqida mulohaza yuritishga majbur bo'ladi. Demak, ichki hikoyalar Bahrom uchun ruhiy sinov va saboq vazifasini bajaradi. Bunga misol sifatida qora qasrda aytilgan hikoyatni ko'rsatish mumkin. Shanba kuni Bahrom qora libosda qora qasrga kiradi. Bu holat Bahromning Diloromdan ayrilganidan keyingi g'amgin, iztirobli ruhiy holatiga mos keladi. Qora rang va qorong'i makon uning ichki iztirobini ifodalaydi. Shu qasrda aytilgan hikoyat ishq yo'lida sabr, sadoqat va sinovdan o'tish mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, Bahrom uni tinglar ekan, o'z holati bilan qiyoslaydi. Bu hikoyat Bahrom uchun shunchaki rivoyat emas, balki uning ruhiy kechinmalarini aks ettiruvchi ichki aks-sadoqat vazifasini bajaradi. Shu epizod Bahromning ichki dunyosi asosiy voqealar orqali emas, balki hikoyat orqali ochilayotganini ko'rsatadi. [2, 36-41]

Asarda faqat muallif yoki asosiy qahramon nigohi bilan cheklanilmaydi. Har bir aytilgan hikoya orqali dunyoga, ishqqa va inson taqdiriga bo'lgan turli qarashlar namoyon

bo'ladi. Bu esa asarni g'oyaviy jihatdan boyitib, uni biryoqlama xulosalardan xalos etadi. Navoiy shu yo'l bilan o'quvchini turli nuqtayi nazarlarni solishtirishga undaydi.

Mazkur usulning yana bir muhim jihati — ramziy va majoziy qatlamni kuchaytirishidir. Bunga misol qilib, oq qasrda aytilgan hikoyatni oladigan bo'lsak, hikoyatda ishq azob emas, balki najot va ruhiy yuksalish manbai sifatida talqin qilinadi. Musofir sayyoh Diloromning boshidan kechirgan sadoqat va sinovlarga to'la hayotini hikoya qiladi. Bu voqealar bevosita hayotiy hodisa sifatida berilgan bo'lsa-da, ularning zamirida tasavvufiy ma'no yotadi – ishq orqali inson nafsiy bog'liqliklardan xalos bo'lib, poklanishga erishadi. Oq rang esa poklik, nur va ma'naviy kamolot ramzi sifatida namoyon bo'ladi. [2, 93-97]

Yettita hikoya bevosita hayotiy voqealar sifatida ko'rinsa-da, ularning zamirida chuqur ramziy ma'nolar yashiringan. Hikoyalardagi makonlar, ranglar, qahramonlar va voqealar tasavvufiy talqin uchun ochiqdir. Masalan, ishq yo'lida azob chekkan qahramonlar orqali insonning nafs bilan kurashi, dunyoviy mayllardan voz kechishi va ruhiy yuksalishi ifodalanadi. Hikoya ichida hikoya ana shu yashirin ma'nolarni tabiiy va ta'sirchan tarzda yetkazish imkonini beradi.

Hikoyatlar, shuningdek, asarning didaktik vazifasini kuchaytiradi. Navoiy bevosita nasihat berishdan qochadi. U axloqiy xulosani tayyor holda bermaydi, balki voqealar rivoji orqali o'quvchini o'zi xulosa chiqarishga undaydi. Hikoya ichida hikoya usuli aynan shu maqsadga xizmat qiladi. Har bir hikoya tinglovchini o'ylashga, taqqoslashga va baholashga majbur qiladi. Bu esa badiiy ta'sir kuchini sezilarli darajada oshiradi.

“Sabbayi sayyor”da hikoya ichida hikoya usuli vaqt va makon chegaralarini kengaytiradi. Asosiy syujet saroy doirasida kechsa-da, ichki hikoyalar orqali o'quvchi turli mamlakatlar, turli ijtimoiy qatlamlar va turli hayotiy vaziyatlar bilan tanishadi. Natijada doston faqat bir shaxs taqdiri haqida emas, balki butun insoniyat tajribasi haqida hikoya qiluvchi asarga aylanadi. Dostonning asosiy syujeti Bahrom shohning saroy hayoti bilan bog'liq bo'lsa-da, hikoya ichida hikoya usuli orqali makon va zamon doirasi keskin kengayadi. Masalan, qora qasrda aytilgan birinchi hikoyat Hindiston va unga tutash hududlarda kechadigan voqealarni tasvirlaydi. Ushbu hikoyatda shahzoda Farruxning uzoq mamlakatlarga safar qilishi, turli shahar va yurtlarni kezishi bayon etiladi. Natijada o'quvchi saroy muhitidan chiqib, boshqa geografik makonlarga ko'chadi. [2, 37-43]

Bu usul Bahrom obrazini chuqurlashtirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bahrom hikoyalarni shunchaki tinglovchi emas, balki ichki o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan shaxs sifatida tasvirlanadi. Hikoyatlar uning dunyoqarashiga ta'sir qiladi, uni mulohazaga chorlaydi va asta-sekin ruhiy yetuklik sari yetaklaydi. Shu tariqa hikoya ichida hikoya Bahromning ichki evolyutsiyasini ko'rsatish vositasiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, “Sabbayi sayyor”da hikoya ichida hikoya usuli asarning badiiy va g'oyaviy markaziy tayanchlaridan biridir. Bu usul orqali Navoiy syujetni murakkablashtiradi, obrazlar tizimini boyitadi va falsafiy mazmunni chuqurlashtiradi. Hikoyatlar asosiy voqealar bilan uyg'unlashib, inson hayoti, ishq va kamolot haqidagi qarashlarni ko'p qirrali tarzda yoritadi.

Shu bois hikoya ichida hikoya usuli “Sabbayi sayyor”ning badiiy mukammalligi va adabiy ahamiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdinazarova Mohichehra. “SABBAYI SAYYOR DOSTONINING BOBLAR BO‘YICHA TAVSIFI” PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI. Dekabr, 2025
2. Алишер Навоий. Сабъаи Сайёр. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-манбаа бирлашмаси. Тошкент.1991
3. Abdullaev,O.(2015). O‘zbek epik adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan.
4. Sobirov,A.(2018). Sabbayi sayyor dostonining tahlili. Toshkent: Sharq.
5. Mirzaev,B.(2012). Xalq dostonlari va ularning badiiy xususiyatlari. Toshkent: Akademiya.
6. Hamidov,T.(2017). Boblar bo‘yicha epic dostonlarni o‘rganish metodikasi. Samarqand: Ilm-fan